כיתות ה'-ו' | חגים ומועדים | שיעור 3 מתוך 4 | 45 דק'

מתאים לממלכתי ולחמ"ד. בחמ"ד אפשר להרחיב ב"על הניסים" ובמסירות הנפש על קיום המצוות; בממלכתי אפשר להרחיב בהקשר ההיסטורי ובשאלת חופש הדת.

מתתיהו והחשמונאים: מה מספר ספר מקבים א

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יקראו קטעים מתורגמים מספר מקבים א ויתארו את גזרות אנטיוכוס, את תגובת מתתיהו ואת חנוכת המזבח
- התלמידים יבנו ציר זמן של המרד: גזירה, סירוב, מרד, ניצחון, חנוכה
- התלמידים ידונו בשאלה מה פירוש לעמוד על הזהות שלך כשלוחצים עליך לוותר עליה

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה אנחנו בעצם חוגגים בחנוכה: נס, ניצחון, או את האומץ לשמור על מי שאנחנו?

בכיתות ה'-ו' שואלים: על מה בדיוק מתתיהו לא היה מוכן לוותר?

📖 הסבר למורה

ספר מקבים א נכתב בתקופת החשמונאים, כנראה במאה השנייה לפני הספירה, ומספר את סיפור המרד מנקודת המבט של בית חשמונאי. הספר לא נכלל בתנ"ך, אבל נשמר בתרגומים, ובעברית הוא מוכר בכמה תרגומים מודרניים. כאן מצוטט התרגום של יצחק זעקיל פרענקיל (המאה ה-19).

על פי הספר, המלך אנטיוכוס (הרביעי) גזר על כל עמי ממלכתו "תורה אחת וחוקה אחת": נאסר להקריב קורבנות בבית המקדש, לשמור שבת ומועדים ולמול, ומי שסירב נענש במוות. במודיעין ("מודעית") ביקשו שרי המלך ממתתיהו הכוהן להיות הראשון שיקריב לאלילים, והבטיחו לו כבוד ומתנות. מתתיהו סירב בנאום נחרץ, ויצא עם בניו למרד. אחרי מותו הנהיג את המרד בנו יהודה המכבי. בסוף טיהרו את המקדש, בנו מזבח חדש וחנכו אותו בכ"ה בכסלו, שמונה ימים, וקבעו לחוג את הימים האלה בכל שנה.

בספר מקבים א אין סיפור על פך השמן. הסיפור על פך השמן מופיע בגמרא (שבת כא ע"ב), שנערכה מאות שנים אחר כך. בשיעור הזה מתמקדים במה שמספר ספר מקבים; את ההשוואה בין המקורות לומדים בהרחבה בשיעור לכיתות ז'-ט'. בכיתות ה'-ו' מספיק לומר: יש כמה מקורות לחג, וכל אחד מדגיש משהו אחר.

📜 המקורות (ספר מקבים א, מתוך ספריא)

ספר מקבים א, בתרגום יצחק זעקיל פרענקיל ("כתובים אחרונים", נחלת הכלל), מתוך ספריא. המספור הוא לפי המהדורה הזאת; בתרגומים אחרים מספרי הפסוקים שונים מעט. מילים קשות: **ויאותו** =

הסכימו; **ספרים** = מכתבים; **ימרה את פי המלך** = לא יציית; **דתי המלך** = חוקי המלך; **חרד לתורת אלוהיו** = שאכפת לו מאוד מהתורה; **ויחנכו** = חנכו, פתחו מחדש.

א. הגזירות של אנטיוכוס (פרק א)

(מב) ויכתוב המלך אנטיוכוס אל כל מדינות מלכותו לאמור: אך תורה אחת וחוקה אחת לכל יושבי ארצנו.

(מג) ויעזבו כל עמי הארץ את חוקותיהם ויעשו כאשר ציוה אותם המלך.

(מד) ויאותו גם רבים מבני ישראל ויזבחו לאלילים ויחללו את השבת.

(מה) וישלח המלך ספרים ביד הרצים אל ירושלים ולכל ערי יהודה, ויצוום ללכת בדרכי גויי הארץ.

(מו) לבלתי הקריב עוד עולה ומנחה בקודש, ולבלתי הסך נסך לה', ולהפר את השבתות ואת המועדים.

(מז) לחלל את המקדש ואת הכוהנים, ולהקים במות ובתים לאלילים, ולהקריב בשר חזיר וכל בהמה טמאה.

(מח) ויצווה לבלתי המול להם כל זכר, ולשקץ את נפשותם בכל דבר פיגול, להעבירם מחוקות אלוהים ולשנות את דרכם.

(מט) וכל איש אשר ימרה את פי המלך - מות יומת.

ב. מתתיהו במודיעין (פרק ב)

(יז) הן איש נגיד ונכבד אתה בקרב עמך, ומספר בניך רבים וגם רבה משפחתך, לכן קרב נא אתה ראשונה לעשות את מצות המלך כאשר עשו בכל מדינות מלכותו, וגם כל אנשי יהודה וירושלים.

(יח) ואתה ובניך תמצאו חן בעיני המלך, וייתן לכם זהב וכסף ומתנות יקרות.

(יט) וישא מתתיהו את קולו ויאמר.

(כ) אם אמנם יסורו כל עבדי המלך גוי גוי מאלוהיו וישמעון לקולו להמיר את חוקות אבותיהם.

(כא) לא כן אנכי ומשפחתי, כי לא נסור ימין ושמאל מאחרי חוקות אבותינו.

(כב) חלילה לנו לשוב ממצוות ה' אלוהינו ולהפר בריתו אתנו.

(כג) לכן את דתי המלך לא נעשה, ואת חוקותינו לא נמיר בחוקות המלך.

(כח) וירץ אחרי כן בתוך העיר ויקרא בקול גדול ויאמר: מי האיש החרד לתורת אלוהיו ומחזיק בבריתו - יבא אחרי.

ג. חנוכת המזבח (פרק ד)

(נא) ויהי ביום החמישי ועשרים לחדש התשיעי הוא כסלו, בשנת שמונה וארבעים ומאה, וישכימו בבוקר ויעלו עולות על המזבח החדש כמשפט.

(נב) ויחנכו את המזבח בעצם היום אשר טמאו אותו הגויים, ויהללו לה' בשירים ובכינורות בחלילים ובמצלצלים.

(נג) ויפלו על פניהם וישתחוו לה' על אשר נתן להם עוז ותשועה.

(נד) ויחוגו את חנוכת המזבח שמונת ימים, ויעלו עולות ותודות בשמחת לבבם.

(נז) ויצווה יהודה ואחיו וכל קהל ישראל לחוג את חנוכת המזבח ביום החמישה ועשרים לחדש כסלו שמונת ימים מדי שנה בשנה בהלל ובתודה לה'.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב במקור במפורש, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא הדרך היחידה.

כתוב: "לא כן אנכי ומשפחתי, כי לא נסור ימין ושמאל מאחרי חוקות אבותינו"

פירוש אפשרי (פרשנות): מתתיהו מוכן לוותר על הכבוד והמתנות, אבל לא על הדרך של המשפחה והעם. אפשר לראות בזה דוגמה לנאמנות לזהות (פרשנות).

כתוב: "ויחוגו את חנוכת המזבח שמונת ימים"

פירוש אפשרי (פרשנות): מכאן אולי השם "חנוכה": חנוכת המזבח והמקדש מחדש. (זה ההסבר המקובל לשם; יש גם דרשות נוספות על השם.)

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דפי מקורות (שלושה קטעים), כרטיסיות לציר זמן, לוח, דף עבודה

1. פתיחה: "מישהו מציע לכם פרס גדול אם רק תוותרו על משהו שחשוב לכם מאוד. מה הייתם עושים?" שיחה קצרה, בלי לחייב לענות. (5 דקות)
2. רקע קצר מהמורה: מי היה אנטיוכוס, מי היו החשמונאים, מהו ספר מקבים (ולמה הוא לא בתנ"ך). (5 דקות)
3. קריאה בקבוצות: כל קבוצה מקבלת קטע אחד (א, ב או ג), מסמנת מילים קשות ומסכמת אותו בשני משפטים. (12 דקות)
4. כל קבוצה מציגה את הקטע שלה, והכיתה בונה על הלוח ציר זמן: גזירה ← סירוב מתתיהו ← מרד ← טיהור המקדש ← חנוכת המזבח. (10 דקות)
5. דיון בקטע ב: על מה מתתיהו לא מוכן לוותר? מה הציעו לו בתמורה? (בשאלות ההערכה מבחינים בין אומץ לבין שימוש באלימות.) (8 דקות)

6. דף עבודה, סיכום וכרטיס יציאה. (5 דקות)

💬 שאלות בשלוש רמות

הבנה (מה כתוב?)

1. מה גזר המלך אנטיוכוס על "כל מדינות מלכותו"? ציינו שתי גזירות.
2. מה הציעו שרי המלך למתתיהו אם יהיה הראשון לקיים את מצוות המלך?
3. באיזה תאריך חנכו את המזבח החדש, וכמה ימים חגגו?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. מה פירוש המשפט "לא כן אנכי ומשפחתי"? מה הוא מלמד על מתתיהו?
2. למה, לדעתכם, קבעו לחגוג את הימים האלה "מדי שנה בשנה"?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם יש מצבים שבהם חשוב לא להיות "כמו כולם"? הביאו דוגמה מהחיים, בלי אלימות.

🏁 סיכום השיעור

חוזרים לציר הזמן. כל תלמיד כותב משפט אחד: "בחנוכה אנחנו זוכרים ש...". המורה מסכם: לפי ספר מקבים, החג נקבע לזכר חנוכת המזבח אחרי מאבק על החופש לחיות לפי התורה.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק שתי שורות:

1. שלב אחד בציר הזמן של המרד: _____
2. על מה מתתיהו לא היה מוכן לוותר: _____

💡 הערות למורה

בספר מתוארת גם אלימות (מתתיהו הורג את מי שמקריב לאלילים, ב, כד-כו). לגיל הזה אפשר לספר על כך במשפט אחד ולהתמקד בסירוב ובנאום. בשאלת ההערכה כדאי לכוון לדוגמאות של עמידה על עקרונות בדרכים לא אלימות.

הסבר לשם "מכבי" לא מופיע בקטעים כאן. יש כמה הסברים מסורתיים, והמקובל ביותר קושר אותו למילה "מקבת" (פטיש); זו השערה, ולכן כדאי להציג אותה ככזו.

למתקשים: לתת רק את קטע ב ואת ציר הזמן מוכן לגזירה. למתקדמים: להשוות את נאום מתתיהו לפסוק "לא תסורו" ולחפש מילים משותפות.

📝 בדף העבודה

מתתיהו והחשמונאים: 7 שאלות על שלושת הקטעים מספר מקבים, ציר זמן ושאלת דעה, ומחוון מלא בעמוד השני.

בסוף הדף ★ שאלת אתגר, ויש גם גרסה עם תמיכה (מחסן מילים, משפטי פתיחה, פחות שאלות, ומחוון משלה). בסוף כל דף: כרטיס יציאה.

מקורות

- ספר מקבים א, בתרגום יצחק זעקיל פרענקיל ("כתובים אחרונים", נחלת הכלל), מתוך ספריא. המספור הוא לפי המהדורה הזאת; בתרגומים אחרים מספרי הפסוקים שונים מעט.

מחוון: מתתיהו והחשמונאים

1. לפי א, מה-מט (בתרגום הזה): להקריב עולה ומנחה בקודש ולהסך נסך, לשמור שבתות ומועדים, למול; הוא גם ציווה לחלל את המקדש ולהקריב בשר חזיר. כל שלושה מאלה.
2. ב. כוהן ממשפחת חשמונאי.
3. "לא כן אנכי ומשפחתי, כי לא נסור ימין ושמאל מאחרי חוקות אבותינו." (ב, כא).
4. 2 גזירה · 3 סירוב מתתיהו · 5 מרד · 4 טיהור המקדש · 1 חנוכת המזבח. כלומר הסדר: גזירה, סירוב, מרד, טיהור, חנוכה.
5. ד. שמונה ימים (ד, נד).
6. תשובה אישית מנומקת. למשל: מבחינתו לשמור את התורה ואת "חוקות אבותינו" חשוב יותר מזהב וכסף; הוא לא רוצה להיות דוגמה לאחרים לעזוב את הדרך.
7. מהגמרא, מסכת שבת כא ע"ב. ספר מקבים מדגיש את המרד, הניצחון וחנוכת המזבח; הגמרא מדגישה את הנס בשמן. (לקבל כל ניסוח קרוב.)